

บทที่ 3

ประวัติของพระราม

อดีตชาติของพระรามก็คือ พระนารายณ์ ซึ่งตามคติของอินเดียแล้ว ถือว่าเป็นพระผู้เป็นเจ้าหรือเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่มีอยู่ 3 พระองค์ คือ พระพรหม พระอิศวร พระนารายณ์ แต่ละพระองค์ก็มีลักษณะเด่นแตกต่างกันไป พระพรหมเป็นผู้สร้างโลก พระอิศวร (พระศิวะ) เป็นผู้ทำลายโลก สำหรับพระนารายณ์นั้นจะเป็นผู้รักษาโลก ซึ่งเป็นผู้ที่มีความเก่งกล้าในการรบ และปราบอธรรม ในเรื่องรามเกียรติ์นี้ พระนารายณ์ก็อวตารลงมาเป็นมนุษย์ชื่อว่าพระราม เพื่อปราบทศกัณฐ์ โดยพระรามถือเป็นปางหนึ่งในจำนวนสิบปางของการอวตารของพระนารายณ์

นารายณ์อวตาร

คำว่า นารายณ์ มาจากศัพท์ว่า นารา (น้ำ) + อยน (การเคลื่อนไหว) รวมกันมีความหมายว่า “ผู้ที่เคลื่อนไหวในน้ำ” ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะกิจกรรมในสมัยแรกของเทพเจ้าองค์นี้เป็นเรื่องที่กระทำในน้ำทั้งสิ้น กล่าวคือ พระองค์ได้อวตารลงมาเป็นปลา เต่า และหมี ความจริงคำว่า นารายณ์ เดิมเป็นสมญานามที่ใช้แก่พระพรหม แต่ในสมัยหลังพระพรหมเป็นผู้ที่คนเลื่อมความนิยมนลง พระวิษณุกลับได้รับความนิยมมากขึ้น ผู้นับถือพระวิษณุจึงโอนเอาคำว่านารายณ์มาจากพระพรหม และยกให้แก่พระวิษณุ คนทั้งหลายจึงเรียกพระวิษณุว่าพระนารายณ์เรื่อยมา ทั่วทั้งนารายณ์อวตารปางหลังๆ ไม่ได้มีกิจกรรมใดที่เกี่ยวกับน้ำ (ศักดิ์ศรี เข้มงวดดา 2538, 21-22)

พระนารายณ์เป็นเทพเจ้าในการปราบยุคเข็ญ มีกายสี่คอกตะแบก (สี่เขี้ยวหรือสี่คล้า) และมีสัตว์ ทรงมงกุฎชัย (ชฎาเดินหน) อาวุธ ได้แก่ สังข์ ดรี กทา จักร ประทับอยู่กลางเกษียรสมุทร บนหลังพญานาคชื่อ อนันตนาคราช ทรงใช้ครุฑเป็นพาหนะ มีมเหสี 2 องค์ คือ พระลักษมี และ พระศรี ซึ่งมีกำเนิดจากการกวน

เกษียรสมุทรในนารายณ์อวตารปางที่ 2 ชาวฮินดูนับถือกันว่าเป็นเทพเจ้าที่สำคัญไม่น้อยกว่าพระอิศวร พระนารายณ์เป็นเทพผู้บริหารรักษาโลก

นอกจากพระนามโดยทั่วไปว่าพระนารายณ์ หรือพระวิष्ณุแล้ว ยังมีสมญานามอื่นอีก เช่น พระจักรา จักรกฤษณ์ พระกฤษณรักษ์ พระภูซพงส์ พระจักริศ พระตรีภพลโลก พระหริรักษ์ ฯลฯ คัมภีร์มหาภารตะให้รายชื่อที่เป็นพระนามของพระนารายณ์ไว้ถึง 1,000 ชื่อ ซึ่งเรียกว่า “วิष्ณุสหัสนาม”

ปกติพระนารายณ์จะประทับอยู่บนพระแท่นในวงขนคของพญาเศษะหรือนันทนาคราช ซึ่งมีเศียรแผ่พังพานอยู่ถึง 1 พันเศียร ลอยอยู่ในทะเลน้ำมัน พระองค์บรรทมหลับอยู่เป็นนิจ จะตื่นขึ้นมาก็เมื่อถึงวาระที่จะต้องเสด็จไปปราบยุคเข็ญในโลก โดยเหตุที่ทรงหลับอยู่ตลอดเวลาในเกษียรสาครนี้เอง จึงได้รับนามว่า “นารายณ์บรรทมสินธุ์” (ศกคัสรี แยมันดคา 2538, 73) พระนารายณ์หรือพระวิष्ณุเป็นเทพที่มีน้ำพระทัยดี มีความเอื้ออาทรต่อโลกเป็นนิจศีล หน้าที่ของพระองค์ก็คือคอยช่วยเหลือ ปัดเป่าความทุกข์ยากลำบากของมนุษย์และเทวดาให้หมดสิ้นไป ยามใดที่พวกอสูรได้พรจากพระพรหม มีความกำเริบก่อความเดือดร้อนให้แก่มนุษย์ เทวดา และพระพรหม โดยพระอิศวรไม่สามารถจะแก้ไขได้ ก็ตกเป็นภาระของพระนารายณ์ที่จะต้องหาทางแก้ไขด้วยความเฉลียวฉลาด และปราบปรามพวกอสูรให้สิ้นสูญไป

การอวตารลงมาเกิดในโลกของพระนารายณ์ โดยทั่วไปถือกันว่ามีอยู่ 10 ปางด้วยกัน แต่คัมภีร์ปุราณะต่างๆ ซึ่งมีอยู่ 18 คัมภีร์นั้น อาจจะให้จำนวนปางอวตารที่แตกต่างกันไปบ้าง เช่น คัมภีร์ภากวดปุราณะกล่าวถึงนารายณ์อวตารไว้ถึง 22 ปาง เป็นต้น อย่างไรก็ตามที่ถือเป็นมาตรฐานคือ 10 ปาง ดังที่ปรากฏในเรื่องนารายณ์สิบปาง ซึ่งเป็นเรื่องราวการอวตารของพระนารายณ์ที่ลงมาปราบยุคเข็ญถึง 4 ยุคสมัย โดยแต่ละยุคนั้นจะหมายถึง ระยะเวลาที่กำหนดตามความประพฤติของมนุษย์ ซึ่งได้แก่

1. สมัยกฤดายุค

เป็นเวลา 4,500 ปีสวรรค์ เป็นยุคที่มีสัตยธรรมมั่นคง บางครั้งจึงเรียกว่า สัตยยุค ยุคนี้ไม่มีเทวดาต่างๆ มีแต่พระพรหมองค์เดียวเป็นที่เคารพของนรชน มนุษย์มีสัตยธรรมเสมอกัน ปราศจากทุกข์โศก หลง หรือทุจริต ไม่มีการวิวาท เกลียดชัง โกรธ ภัย

พยาธิ ธิยาและพยาบาท ชนทุกชาติมีหน้าที่เหมือนกัน ประกอบกรณียะ ใช้มนตร์อย่าง เดียว พิธีอย่างเดียวกันและมีพระเวทเพียงหนึ่งคือ อุกเวท

ปางที่ 1 มัตสยาวตาร เกิดเป็นปลาเพื่อรักษาพระเวท (คัมภีร์พราหมณ์) ให้พ้น จากน้ำท่วม

ปางที่ 2 กุรมาวตาร เกิดเป็นเต่าเพื่อช่วยรองรับเขามันทรมิให้ทะลุพื้นโลกจาก การที่เทวดาและอสูรกว่นน้ำอมฤต

ปางที่ 3 วราหาวตาร เกิดเป็นหมูเพื่อมาหิรันตยักษ์ผู้มัวนแผ่นดิน

ปางที่ 4 นรสิงหาวตาร เกิดเป็นตัวนรสิงห์ (สัตว์ครึ่งมนุษย์ครึ่งสิงห์) เพื่อปราบหิรันตยักษ์น้องชายฝาแฝดของหิรันตยักษ์ได้รับพรจากพระพรหมว่า อย่าให้ตาย ด้วยเทวดา มนุษย์หรือแม้แต่สัตว์เครื่องจัน อย่าให้ตายด้วยคมอาวุธ อย่าให้ตายในเวลา กลางวันและเวลากลางคืน

2. สมัยไตรดายุค

เป็นเวลา 3,600 ปีสวรรค์ เป็นยุคที่สัตยธรรมเสื่อมถอยลงหนึ่งในสี่ส่วน ยุคนี้ เริ่มมีพิธีกรรมต่างๆ นรชนดำรงสุจริตธรรมและเอาใจใส่ในทางธรรมวิธี มนุษย์เป็นผู้ หวังผลานิสงส์จากพิธีกรรมและบำเพ็ญทาน มิได้ทำโดยมุ่งกรณียะ (คือทำด้วยถือเป็น หน้าที่ที่พึงทำ) แต่นรชนยังคงมุ่งจะประกอบกรณียะของตนและอุทิศสาหะมากในยังู กรรม

ปางที่ 5 วามนาวตาร เกิดเป็นพราหมณ์เดี่ยวเพื่อปราบท้าวพาลี

ปางที่ 6 ปรศุรามาวตาร เกิดเป็นพราหมณ์ถือขวาน เพื่อปราบกษัตริย์อรชุน ซึ่งประพฤติดุชธรรมเบียดเบียนพราหมณ์

3. สมัยทวารบารยุค

เป็นเวลา 2,400 ปีสวรรค์ สัตยธรรมเสื่อมถอยลงสองในสี่ส่วน พระเวทเกิด ขึ้นเป็น 4 คัมภีร์ ได้แก่ อุกเวท ยัชฺรเวท สามเวท และอถรรพเวท นรชนดำรงสุจริต ธรรมน้อยลง ผลกรรมต่างๆจึงบังเกิดขึ้นเบียดเบียน (มีพยาธิหลายประการ ค้นหาทั้ง 3

และภัยนานา) ทำให้เขาทั้งหลายต้องเสวยทุกข์และแนะนำให้เขาบำเพ็ญตบะ บางคนก็หวังความสุขทั้งในภพนี้และภพหน้าก็ทำพิธีกรรมต่างๆ

ปางที่ 7 รามจันทราวตาร เกิดเป็นพระรามในเรื่องรามเกียรติ์

ปางที่ 8 กฤษณาวตาร เกิดเป็นท้าวกฤษณะในเรื่องมหาภารตะ หรือสงครามภารตะยุทธ

4. สมัยกัลยยุค

เป็นเวลา 1,200 ปีสวรรค์ สัตยธรรมในยุคนี้ยังคงเหลือเพียงหนึ่งในสี่ส่วนเท่านั้น บรรดาปฏิบัติทั้งปวงอันมีในพระเวท อีกทั้งกุศลกรรมและอญกรรมเสื่อมถอยลงไป เกิดอุปัทวะ พยาธิ ความระอาและโทสะ ทุกข์ ทูรณทูลาย อดอยากและภัยต่างๆ นรชนเสื่อมลงเป็นลำดับ

ปางที่ 9 พุทธาวตาร เกิดเป็นพระสมณโคดมพระพุทธเจ้า เพื่อที่พวกพราหมณ์จะแสดงให้เห็นว่า แท้จริงแล้วพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธศาสนานั้นเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพราหมณ์ (ฮินดู)

ปางที่ 10 กัลกยาวตาร เกิดเป็นพระกัลกิเป็นรูปคนขาว จิ๋มขาวมาปราบยุคเข็ญ ซึ่งคล้ายกับเรื่องพระศรีอาริยมตไตรยในทางศาสนาพุทธ (เกือพันธ์ นาคบุปผา 2540, 32-33)

หลังจากพระนารายณ์ได้ปราบหิรันตยักษ์ในปางที่ 3 แล้ว เมื่อชำระร่างกายก็เกิดมีดอกบัวผุดขึ้นมาและมีกุมารอยู่กลางดอกบัว กุมารนั้นมีชื่อว่า อโนมาตัน ต่อมาได้สร้างเมืองอโยธยาให้ครอบครอง ซึ่งก็คือราชวงศ์ของพระราม

มียักษ์ตนหนึ่งชื่อนนทก หรือนนทกเป็นยักษ์หัวล้าน มีหน้าที่ตักน้ำล้างเท้าแก่เทวดาที่จะเฝ้าพระอิศวร เหล่าเทวดาชอบที่จะลูบศีรษะนนทกเสมอ ทำให้นนทกน้อยใจ วันหนึ่งไปเฝ้าพระอิศวรเพื่อขอพรให้มีนิวเพชรสามารถชี้ใครๆให้ตายได้ ซึ่งพระอิศวรก็โปรดประทานพร ทำให้นนทกมีใจกำเริบชี้นิ้วมาเทวดาล้มตายเป็นจำนวนมาก เหล่าเทวดาจึงได้ขอร้องให้พระนารายณ์ไปปราบนนทก พระนารายณ์จึงทำอุบายแปลงตนเป็นนางอัปสรมายั่วชวนให้นนทกหลงรักและชวนให้เพื่อนรำตามตน นนทกไม่รู้ในกลอุบายก็หลงรำตาม นางอัปสรหรือพระนารายณ์ก็จึงร่ำทำชี้นิ้วเข้าหาตนเอง นนทก

ก็ร่ำตามจึงหมดกำลังล้มลง พระนารายณ์ก็กลับคืนรูปเป็นพระนารายณ์ตามเดิม นนทูกเห็นเข้าก็โกรธตัดพ้อว่า ว่าเสียแรงที่มีถึง 4 มือทำไมต้องใช้กลอุบายเอาชนะ พระนารายณ์เมื่อถูกนนทูกดูหมิ่น จึงตรัสว่า ถ้านนทูกเห็นว่าไม่ยุติธรรม ก็จะไปเกิดใหม่ ให้มีถึงสิบหัว ยี่สิบมือ และพระองค์จะอวตารลงมาเกิดเป็นมนุษย์ ซึ่งมีมือเพียงสองมือ จะฆ่านนทูกเสียให้ได้จะได้สิ้นข้อครหา ด้วยเหตุนี้เมื่อนนทูกถูกฆ่าตายแล้ว ก็มาเกิดเป็นทศกัณฐ์ และพระนารายณ์ได้อวตารลงมาเป็นพระรามเพื่อปราบทศกัณฐ์ และนี่ก็เป็นต้นเรื่องของรามเกียรติ์

พระราม

ชาติกำเนิด

พระรามคือพระนารายณ์อวตารในปางรามวตาร ซึ่งเป็นปางที่ 7 เพื่อจะลงมาปราบทศกัณฐ์และคุ้มครองชาวโลก โดยถือกำเนิดเป็นโอรสองค์ที่ 1 ของท้าวทศรถ กษัตริย์สุริยวงศ์ ผู้ปกครองนครโยธยาศิริมังคลาจารย์และนางเกาสุริยาและเป็นหลานปู่ของท้าวอชบาล มีน้องต่างมารดา 3 องค์ ได้แก่ พระพรต คือจักรพระนารายณ์อวตารลงมาเกิดเป็นโอรสนางไภยเกษี พระลักษมณ์ คือบัลลังก์นาคกับสังข์ และพระสัตรุด คือคทาของพระนารายณ์อวตารลงมาเกิดเป็นโอรสนางสมุทรา นอกจากนี้พระอิศวรได้ให้เหล่าเทวดาแบ่งภาคไปเกิดเป็นทหารพระราม เช่น ลูกพระอาทิตย์ คือ สุกรีพ ลูกพระพายอันเกิดจากอาวุธและกำลังกายของพระอิศวรคือ หนุมาน ให้พระลักษมณ์ชายาพระนารายณ์ไปเกิดในลังกา เป็นชิตาทศกัณฐ์ชื่อชิตดา และยังมีพระเวสสุญาณไปเกิดเป็นน้องของทศกัณฐ์ชื่อ พิเภก ซึ่งภายหลังมาเข้ากับฝ่ายพระราม (นาคะ ประทีป 2510 อ้างถึงใน วัฒนชัย หนัณย 2533, 12-13)

พระรามมีรูปร่างงามกว่ากษัตริย์ทั้งปวง กายมีรัศมีสีเขียวพรายพรรณคล้ายนิลมณี (ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์, สุมาลย์ บ้านกล้วย 2524, 23) มีความกล้าหาญ มีบุญญาธิการ และเป็นใหญ่ในสุริยวงศ์ มีอาวุธ ได้แก่ ศรพรหมาส ศรอันนิวัต ศรพานจันทร์ ศรจันทวาหิตย์ พระขรรค์ ศรอัคคี

เมื่อเยาว์วัย พระรามได้รับการศึกษาศิลปศาสตร์กับสำนักฤาษีสวามิตร หรือวิศวามิตร มีความเก่งกล้าถึงกับฆ่ากากนาสูร และสวาหุ ซึ่งมารบกวนเหล่าฤาษีชีไพร

ชีวิตสมรส

เมื่อท้าวชนกจักรวรรดิ(ฤาษีชนก)แห่งเมืองมิลิตาได้ป่าวร้องให้หม่อมกษัตริย์มา
ประลองศรัทธา เพื่ออุปภิเษกกับนางสีดา ซึ่งเป็นธิดาบุญธรรมของท้าวชนก
พระรามก็สามารถถนัดตนได้สำเร็จและอภิเษกกับนางสีดา โดยในพิธีอภิเษกสมรส
ของพระรามกับนางสีดา มีการเชิญนักพรตมาร่วมพิธี มีการบายศรี เวียนเทียน การjem
หน้าหลังน้ำสังข์ คล้ายพิธีมงคลสมรสของไทย โดยเฉพาะการหลังน้ำสังข์ ดังความว่า

ได้เอ๋ยได้ฤกษ์	โหราให้เบิกบายศรี
ลั่นฆ้องระโคมดนตรี	กาหลอิ่งมีโกลา
องค์ท้าวหัตถ์นัยน์ก็จุตเทียน	ส่งแวงเวียนซ้ายไปขวา
เทวามานุษย์คายนาคา	รับส่งลงมาเป็นหลั่นกัน
ครั้นถ้วนเจ็ดรอบโดยศาสตร์	เทวราชดับเทียนเฉลิมขวัญ
พระหัตถ์นั้นโบกเปลวควัน	จรุณจันทน์jemสองกษัตรา
เมื่อนั้น	พระวสิษฐ์สวามิตรณานกล้า
พระสุรามันตันผู้ปรีชา	ทั้งสามพระมหามุนี
จึงเอน้ำสังข์น้ำกลศ	รดพระจักราเรืองศรี
กับนางสีดาเทวี	พราหมณ์ชีพร้อมกันอำนวยการ
สององค์จงทรงศรีสวัสดิ์	เสวยแสนสมบัติสโมสร
เป็นสุขอยู่ทุกนิรันดร์	สถารอย่ามีโรกัน
	(รามเกียรติ์ 2507, 184-185)

การศึกษา

การศึกษาในเรื่องรามเกียรติ์เป็นการศึกษาที่ยังไม่ได้มีการจัดระบบการศึกษาที่ชัดเจน
ซึ่งไม่มีสถานที่ศึกษาที่เป็นหลักสูตร ระยะเวลาเรียนและระบบการวัดผลที่แน่นอน
โดยพระรามเริ่มไปเล่าเรียนกับฤาษี เมื่ออายุครบกำหนดตามธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันใน
สังคมรามเกียรติ์ คือ ประมาณ 10-15 ปี พระรามไปเรียนวิชาเมื่ออายุ 14 ปี

ในการเรียนรู้ของพระรามมี 3 วิธี ได้แก่

- 1) การใช้ตำราและการสอนคล้ายการศึกษาทั่วไปในปัจจุบัน
- 2) จากสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง
- 3) การสร้างวินัยและการเลียนแบบบุคลิกภาพจากอาจารย์ หรือบุคคลที่ควรยกย่อง (บุคคลาธิษฐาน)

ลักษณะการศึกษาเช่นนี้ก่อให้เกิด “ความเป็นแก่นสาร” ในด้านการรู้จักคิดตรองและการใช้สติปัญญา คุณค่าเหล่านี้สามารถเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติราชการได้เป็นอย่างดี และเป็นผู้นำที่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างมีเหตุผล

ส่วนการเล่าเรียนวิชานั้น พระรามไม่ได้เรียนเพียงอย่างเดียว แต่ต้องทำหน้าที่ปรนนิบัติอาจารย์ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับความรู้ และถ้าผู้เป็นอาจารย์ก็จะสั่งสอนความรู้ต่างๆให้ ส่วนระยะเวลาของการศึกษานั้น เมื่อพระรามเรียนสำเร็จทั้งหมดเมื่อไร ก็จะเดินทางกลับเมืองอโยธยา พระรามเรียนสำเร็จเมื่อพระองค์สามารถจดจำและนำความรู้ที่เรียนมาใช้ปฏิบัติได้จริง ดังจะเห็นได้จากกระบวนการศึกษาของพระราม ดังความว่า

เมื่อนั้น	พระรามบรมจักริศ
กับสามอนุชาพร้อมชีวิต	อยู่ด้วยนักสิทธิในฤๅ
เข้าคำอุตสาห์นวดพื้น	กั้นหัตถ์บาทาพระฤๅ
ปูอาสน์กวาดแผ้วผงคลี	ทั้งสี่ปรนนิบัติเป็นอัตรา
เมื่อนั้น	สองพระดาบสพรตกล้า
จึงบอกไตรเพทวิทยา	แก่สื่อนัดดาทุกวัน
แล้วเหลาไม้ไผ่เป็นคันศร	ให้พระสี่กรรังสรรค์
กับสามอนุชาคนละคัน	ลูกนั้นสามเล่มประกับไป
เจ้าหงัดยิงทั้งสี่หลา	ให้แม่นยำนานาญงได้
แล้วแนะลัทธิศิลปชัย	โดยในไสยเวทฤๅ
เมื่อนั้น	สีกษัตริย์สุริยวงศ์เรื่องศรี

รับสรจากกรพระมุนี	อัญชลีแล้วพากันออกไป
มาถึงที่สุดจงกรม	พื้นปราบราบรุ่มรังใหญ่
จึงปักดอกประยงค์เรียงไว้	ไกลได้ถึงสามสิบวา
ต่างองค์ต่างขึ้นธนูศร	หมายกรจะยิงบุปผา
ก็พาดสายลั่นไปคังจินดา	เสียงก้องทอ้งฟ้าพนาลี
ถูกศรไปต้องดอกประยงค์	ย่อยยับแหลกลกกับที่
ต่างแผลงต่างต้องทุกที	ก็ตบหัตถ์สรวลมีสำราญใจ
เมื่อนั้น	ทั้งสองพระมหาอาจารย์ใหญ่
เห็นหน่อท้าวทศรถวไณย	เรียนศิลปศรได้ชำนาญ
รู้จบไตรเพทเวทมนตร์	ฤทธิรณปรีชากล้าหาญ
-----	-----
-----	-----
จำจะกองกองทัพกระลาจิก	โดยวิญญูเวทเรื่องศรี
ให้สรเกิดในกลางอัคคี	จึงจะเรื่องฤทธิเกรียงไกร
	(รามเกียรติ์ 2507, 87-88)

พระรามเป็นชนชั้นสูงที่ต้องมีหน้าที่ในการปกครองและสู้รบเพื่อป้องกันบ้านเมือง จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาเล่าเรียน เพื่อนำไปปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทของผู้ปกครองบ้านเมือง โดยความรู้ที่ต้องศึกษา แบ่งออกเป็น 2 ด้าน คือ

1. ความรู้ด้านวิทยาการ เป็นเนื้อหาวิชาความรู้ต่างๆ ซึ่งในคัมภีร์ธัมมทีติ สิบป-กถา กล่าวถึง เรื่องความรู้ทางด้านวิทยาการต่างๆ หรือศิลปศาสตร์ต่างๆที่พระมหากษัตริย์แต่โบราณกาลจะต้องทรงศึกษาอบรมให้มีความชำนาญนั้น เรียกว่า ศิลปศาสตร์ 18 ประการซึ่งมีดังนี้ คือ

1.1 สุตติศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้รอบตัว รู้กระทั่งฟังเสียงและภาษาของสัตว์ ร้องว่าร้ายหรือดี

1.2 สัมมตติศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้และเข้าใจในกำเนิดของภูเขาคันไม้ต่างๆ ซึ่งมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน รู้จนว่าชื่อนั้นๆมีคุณหรือโทษอย่างไร

- 1.3 สังขยาศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องการคำนวณ
  - 1.4 โยคศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องการช่าง
  - 1.5 นิติศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องระเบียบแบบแผนของราชการบ้านเมือง
  - 1.6 วิเสสิกศาสตร์ หรือพาณิชยศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องการค้าขาย
  - 1.7 คัมภีร์ศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้ในเรื่องลำนํ้าการจับรื่อง
  - 1.8 คณิตศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้ในเรื่องนักซ์ตฤกษ์และดวงดาว
  - 1.9 ธนุพเมธศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้ในการสำแดงเพลงธนู
  - 1.10 ปุราณศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้ในเรื่องโบราณคดี
  - 1.11 ติกิจจศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องแพทยศาสตร์
  - 1.12 วิติทาสศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องการแต่งกาย ษัณฑ์และตำนาน
  - 1.13 โชติศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องการพยากรณ์
  - 1.14 มายาศาสตร์ หรือยทธศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องพิชัยสงคราม
- เล่าห์กลอุบายในการรบ
- 1.15 เหตุศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้ถึงเหตุผลอันจะบังเกิดต่อไป
  - 1.16 วันตฤณศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้ในเรื่องการเลี้ยงสัตว์พาหนะ ปศุสัตว์และการเพาะหว่านปลูกพืช
  - 1.17 มันทศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้ในเรื่องเวทมนตร์คาถา
  - 1.18 สัทศาสตร์ หรือปาณศาสตร์ วิชาว่าด้วยความรู้เรื่องโลกโวหาร
- คือเข้าใจพูดเจรจา (พระยาสุนทรพิพิธ 2506, 111-112)

ในรามเกียรติ์จะกล่าวถึงการศึกษาหาความรู้ทางด้านวิทยาการของพระราม โดยเน้นการศึกษาความรู้ทางไตรเพทและไสยเพทเป็นหลัก แต่ก็มีการศึกษาในความรู้ทางศิลปศาสตร์ด้วย

พระรามได้ศึกษาความรู้ทั้งไตรเพทและไสยเวทกับฤาษีวสัทธิ์และฤาษีสวามิตร ดังที่ท้าวทศรถกล่าวกับโอรสทั้งสี่ ดังความว่า

เมื่อนั้น	ท้าวทศรณนาถา
เห็นสี่สมเด็จพระลูกยา	เสน่ห์ดั่งดวงชีวัน
จึงมีมธุรสพจนารถ	สุดสวาทของพ่อเฉลิมขวัญ
เจ้าจะสืบสุริยวงศ์พงศ์พันธุ์	เป็นจรรโลงโลกชาติตรี
จงไปอยู่ด้วยพระอาจารย์	เรียนวิชาการศรศรี
ทั้งไทรเพทไสยเวทฤทธิ์	ตามประเพณีหน่อกษัตรา
	(รามเกียรติ์ 2507, 84)

ไทรเพท ได้แก่ คัมภีร์พระเวททั้งสามของศาสนาพราหมณ์ คือ ฤคเวท สามเวท และยชุรเวท คัมภีร์ฤคเวทกล่าวถึงเทพเจ้าต่างๆมีบทสรรเสริญและบทขอให้เทพเจ้าช่วยเหลือ ยชุรเวทแสดงเนื้อหาเกี่ยวกับการประกอบพิธีบูชาเทวดา และสามเวทเป็นบทคาถาสำหรับเห่กล่อมเทวดาและถวายโสม (วิมลศิริ ร่วมสุข 2522, 8-9) นอกจากนี้ไทรเพทอาจรวมถึงคัมภีร์อุปเวทด้วย เนื่องจากคัมภีร์อุปเวทประกอบด้วยความรู้ต่างๆที่ถือว่าเป็นภาคผนวกของคัมภีร์ไทรเพททั้งสาม กล่าวคือ आयูรเวทหรือตำราแพทยศาสตร์ เป็นภาคผนวกของสามเวท และธนูรเวทหรือวิชายิงธนูและยุทธศาสตร์การใช้อาวุธในการทำสงคราม เป็นภาคผนวกของยชุรเวท (วิมลศิริ ร่วมสุข 2522, 13-14) กล่าวได้ว่าไทรเพทคือความรู้เรื่องพิธีบูชาพระผู้เป็นเจ้า ศิลปศาสตร์และการสู้รบ ผู้ที่เรียนไทรเพทจะต้องมีความรู้ในด้านต่างๆ ความรู้ที่ปรากฏและมีการใช้มากของพระราม คือ ความรู้ในการสู้รบ โดยเฉพาะวิชาธนูซึ่งเป็นความรู้สำคัญ ดังปรากฏในตอนที่พระรามต่อสู้กับทศกัณฐ์ ดังความว่า

เมื่อนั้น	ทศเศียรสุริยวงศ์รังสรรค์
เห็นสิบรถสิ้นชีพชีวัน	กุมภัณฑ์กริ้วโกรธพิโรธนัก
กระที่บบาทผาดเสียงดั่งฟ้าผ่า	พระหัตถ์เงื้อง่าทรงจักร
ขบเขี้ยวเคี้ยวฟันคึกคัก	ขุนยักษ์ขว้างไปด้วยฤทธิ์
โชติช่วงดั่งดวงอโนทัย	เสียงสนั่นหวั่นไหวถึงคฤติ
ต้องหมู่โยธาปัจฉามิตร	ล้มดาบอักษิณัฐดาชดา

เมื่อนั้น	พระตรีภพโลกนาถา
เห็นทศพักตร์ขว้างจักรกรดมา	ต้องหมู่โยธาวานร
บ้างล้มบ้างตายเกลื่อนกลาด	จึงชักพลายวาทพระแสงศร
พาดสายหมายมุ่งจะราญรอน	ภูธรก็ผาดแผลงไป
ศรชัยสังหารจักรกรด	แหลกหมดไม้ทวนกำลังได้
ทั้งพลกุ่มก้นที่ก็บรรลัย	ดาษไปกับพื้นปัดพี
เมื่อนั้น	ท้าวยี่สิบกรยักษิ
เสียจักรเสียพลโยธี	โกรธดั่งอัคคีไหม้ฟ้า
จึงชักศรสาตรขึ้นพาดสาย	มุ่งหมายเขม้นจะเข่นฆ่า
น้ำว่หว่งด้วยกำลังฤทธา	อสุราที่ผาดแผลงไป
เต็มทั้งท้องฟ้าอากาศ	เกลื่อนกลาดไม่นับเล่มได้
มีเปลวร้อนแรงดั่งแสงไฟ	ล้อมรอบรลชัยพระจักรี
เมื่อนั้น	พระนารายณ์ทรงสวัสดิรัศมี
เห็นทศกัณฐ์แผลงศรมาราวิ	ก็ชักอัคนีพระแสงทรง
พาดสายหมายล้างอสุรา	งามสง่าดั่งท้าวครรไลหงส์
น้ำว่หว่งด้วยกำลังฤทธิรงค์	พระภูษพงศ์ก็ผาดแผลงไป
เป็นลมกาฟไปผลาญศรยักษิ	หักยับไม้ทวนอยู่ได้
อันหมู่โยธีกระบี่ไพร	ที่บรรลัยเป็นคินมา
แล้วไปทำลายรถทรง	ขององค์ทศพักตร์ยักษา
ราชสีห์สารถิกัมรณา	ด้วยศักดาเดชพระอวตาร
	(รามเกียรติ์ 2507, 159-161)

ส่วนไสยเวทนั้น ไสย หมายถึง ลัทธิอันเนื่องด้วยเวทมนตร์คาถา ไสยเวทจึงหมายถึง อาถรรพเวท พระเวทที่สี่ของศาสนาพราหมณ์ เพราะในศาสนาพราหมณ์ อาถรรพเวทเป็นเวทมนตร์ที่ใช้ทำร้าย ทำลายคุณ มีมนตร์สำหรับกิจการต่างๆ เช่น การรักษาโรคภัยหรือกำจัดผลร้ายที่เกิดแก่ตน มนต์สำหรับทำร้ายศัตรู ตลอดจนมนตร์สำหรับทำเสน่ห์ (วิมลศิริ ร่วมสุข 2522, 10)

การศึกษาความรู้ทั้งไตรเพทและไสยเวทนี้ เป็นการศึกษาท่องจำจากที่ผู้สอนบอกให้และฝึกปฏิบัติ จะเห็นว่าความที่กล่าวถึงการเรียนในเรื่องเหล่านี้มักเน้นว่าผู้เรียนจดจำความรู้ต่างๆ ได้หมดและสามารถปฏิบัติได้อย่างดี เช่น พระรามและอนูชา “รู้จบไตรเพทเวทมนตร์ ฤทธIRONปรีชากล้าหาญ” (รามเกียรติ์ 2507, 88)

2. ความรู้ด้านจริยธรรม เป็นการใช้ความรู้ในด้านวิทยาการให้ไปในทางที่ถูกต้อง โดยจะต้องศึกษาความรู้ทั้งด้านวิทยาการและด้านจริยธรรมไปพร้อมๆ กัน ก็จะทำให้สามารถทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้อย่างเต็มที่

ความรู้ด้านจริยธรรม คือ ความรู้ว่าสังคมของตนถือว่าการกระทำชนิดใดดีควรกระทำ และการกระทำใดเลวควรงดเว้น (ดวงเดือน พันธุมนาวิน 2524, 2) ความรู้ด้านจริยธรรมเป็นเรื่องของสิ่งที่ควรปฏิบัติตามฐานะและหน้าที่ของแต่ละคน ซึ่งเป็นความรู้ที่ไม่มีการศึกษาอย่างเป็นทางการ แต่เป็นการถ่ายทอดหรือสั่งสอนอบรมกันในรอบครัว โดยเป็นการบอกเล่าสั่งสอนเป็นครั้งคราวตามแต่โอกาสและสถานการณ์ เช่น พ่อแม่สั่งสอนลูก พี่สั่งสอนน้อง การสอนเป็นการให้ดูแบบอย่างแล้วปฏิบัติตาม จริยธรรมที่สั่งสอนให้แก่พระรามในรามเกียรติ์ก็คือ จริยธรรมของกษัตริย์ ปรากฏว่าการสั่งสอนโดยท้าวทศรถสอนพระราม ตอนที่บอกให้พระรามขึ้นครองอโยธยา ดังคำสอนของท้าวทศรถ ดังความว่า

จงตั้งอยู่ในทศศรรมา	เป็นตราฐโลกทั้งไตรดาล
เจ้าจงเลี้ยงเสนาพลากร	ให้ถาวรคั่งร่มพฤกษาสาล
เอาความสัตย์สุจริตเป็นประธาน	คือรากแก้วกิ่งก้านดอกใบ
อันฝูงสัตว์จัตุบาททวิบาท	จะเกลื่อนกลาดมาพึ่งอาศัย
จงเอาเมตตานั้นแผ่ไป	ดั่งกลั่นดอกไม้อันตระการ
จะหอมขจรทุกประเทศ	เย็นเกศไปทั่วทิศาสาล
ทานนั้นต่างผลโอฬาร	หวานให้บำเหน็จโดยตรา
แก่หมู่เสนีรียพล	ประชาชนยาจากถ้วนหน้า

ตัดโลกเอาความกรุณา	เป็นปัญจมหานที
โหลมาไม่รู้สุดสิ้น	อาบกินเป็นสุขเกษมศรี
อย่างเบียดเบียนไพร่ฟ้าประชาชี	ให้มีความเคื้อคร้อนเวทนา
น้ำเย็นฝูงปลาเก้ออาศัย	ปิกษาฟุ้งไม้ใบหนา
ปากกว้างย่อมมีมฤคา	พากันมาอยู่สำนัก
จงแผ่เดชารายศ	ให้ปรากฏเกียรติไปทั้งไตรจักร
แก่นมนุษย์เทวีคุณธรรมพิทักษ์	ถูกรักจงพึงพ้อสอนไว้
	(รามเกียรติ์ 2507, 245-246)

จากคำสอนที่ปรากฏพบว่าจริยธรรมที่สั่งสอน ได้แก่ ทศพิธราชธรรม ความยุติธรรม ความสัตย์ การปกครองเสนาอำมาตย์และราษฎรด้วยความเมตตา และการขยายอำนาจ ซึ่งการปฏิบัติตามจริยธรรมโดยครบถ้วน ทำให้พระรามเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่เป็นที่รักและเกรงกลัวของประชาชนและกษัตริย์เมืองอื่นๆ

การทำงาน

พระรามทรงตระหนักดีว่าพระองค์คือนารายณ์อวตาร จึงได้ทำตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากพระอิศวร ให้ลงมาอวตารให้ดีที่สุดคือ หน้าที่ในการปราบยักษ์ที่เป็นฝ่ายอธรรม โดยเฉพาะทศกัณฐ์

เนื่องจากเมื่อเยาว์วัยพระรามเคยกลั่นแกล้งนางกุจจีค่อม ซึ่งเป็นนางกำนัลของนางไภยเกษิ โดยการยิงกระสุนให้ถูกข้างหลังนางกุจจีทำให้หลังที่ค่อมกลับตุงไปอยู่ข้างหน้า แล้วยิงทางข้างหน้าให้กลับมาตุงข้างหลัง ซึ่งทำให้นางกุจจีมีความเคืองแค้นพระรามมาโดยตลอด จนในที่สุดก็ทำการยุแหย่นางไภยเกษิว่า ราชสมบัติเมืองอโยธยาไม่ควรเป็นของพระราม ควรจะเป็นของพระพรตบุตรนางไภยเกษิมากกว่า นางไภยเกษิก็เห็นคล้อยตาม ด้วยความรักลูกของตน จึงเข้าไปทูลขอรางวัลจากท้าวทศรถ ซึ่งท้าวทศรถก็ประทาน เนื่องจากในอดีตนางไภยเกษิเคยร่วมออกรบกับท้าวทศรถ และเพลารถหัก นางไภยเกษิถึงกับใช้แขนของนางสอดล้อแทนเพลลา ทำให้ท้าวทศรถสำนึกในบุญคุณของนางมาโดยตลอด นางไภยเกษิจึงขอให้ท้าวทศรถยกราชสมบัติให้แก่พระ

พรตบุตรของตน (ซึ่งเดิมทำวทศรตตั้งใจจะยกให้แก่พระราม) และให้เนรเทศพระราม ออกบวชเป็นเวลา 14 ปี ทำให้พระรามได้ไปปฏิบัติภารกิจตามที่ได้รับมอบหมายจาก พระอิศวร ส่วนทำวทศรตเสียพระทัยมาก แต่ก็ไม่สามารถคืนคำได้ จึงตรอมพระทัยจน ลี้ชีวิต

พระรามจึงต้องออกเดินป่าตามคำขอนั้น โดยมีนางสีดาชานา และพระลักษมณ์ ร่วมเป็นเพื่อนเดินทางไปด้วย ระหว่างเดินป่าได้พบกับขุขันหัวหน้าพรานป่าซึ่งสวามิ- ภักดิ์ และคอยป้องกันมิให้ใครตามไปรบกวน พระรามไปปราบพินาพักษ์ซึ่งถูกสาปให้ มาเฝ้าสวน

ระหว่างบำเพ็ญพรตอยู่ในป่า บังเอิญพบกับนางสำนักรา นางสำนักราเกิด หลงรักพระราม จึงเข้ามาเกี่ยวพาราสี และทำร้ายนางสีดา พระลักษมณ์มีความโกรธจึง เข้าไปตัดจมูกและหูนางสำนักรา นางสำนักรามีความเสียใจจึงไปฟ้องพระยาขร และพระยาทุษณ์ ผู้เป็นพี่ชายให้ไปฆ่าพระราม พระลักษมณ์ แต่ในที่สุด พระยาขรและ พระยาทุษณ์ กลับเป็นฝ่ายถูกพระรามฆ่าตาย นางสำนักราจึงไปหาทศกัณฐ์พี่ชายคน โต โดยที่รู้ว่าทศกัณฐ์ชอบผู้หญิง จึงได้บอกนางสีดาชานาพระรามนั้นมีความงดงาม ยากจะหาหญิงใดเทียมทัน ทศกัณฐ์จึงใช้ให้มารีศ แปลงเป็นกวางทองล่อพระรามพระ ลักษมณ์ ออกจากอาศรม ส่วนทศกัณฐ์แปลงเป็นพราหมณ์เข้าไปปลุกตัวนางสีดาไปไว้ ณ กรุงลงกา

พระรามได้ทราบข่าวจากนกสดาขุ ซึ่งพบกับทศกัณฐ์กลางทาง ก็หาทางช่วงชิง นางสีดากลับคืนมา ต่อมาพบกับหนุมานยอมสวามิภักดิ์และพาพระรามไปพบกับสุครีพ และได้ช่วยสุครีพปราบพาลี จึงได้กำลังกองทัพจากวานรเมืองขีดขินเป็นไพร่พล ต่อ มายังได้กองทัพวานรจากเมืองชมพู ซึ่งเป็นเมืองพันธมิตรของพาลีเข้าร่วมในกองทัพอีก ด้วย

การรบกับกองทัพยักษ์เมืองลงกาตอนต้นๆ พระรามมิได้ลงมือเองเพียงแต่พญา วานรกับพระลักษมณ์ก็สามารถเอาชนะชนะแก่กองทัพยักษ์จนหมดสิ้น จนกระทั่งในการ รบกับทศกัณฐ์ พระรามจึงได้ออกสนามรบด้วยตนเอง และสามารถฆ่าทศกัณฐ์ได้สำเร็จ ทั้งยังได้ฆ่าอัศรณผู้เป็นพันธมิตร และบรรลัยกัลป์บุตรของทศกัณฐ์อีกด้วย เมื่อเสร็จ

ศึกลงกาแล้วพระรามได้สถาปนาพิเภก ยักษ์น้องชายทศกัณฐ์ซึ่งมาช่วยฝ่ายพระรามในการรบ ให้ครองนครลงกาต่อจากทศกัณฐ์ และพานางสีดากลับกรุงอโยธยา เมื่อถึงกรุงอโยธยาได้ขึ้นเสวยราชสมบัติ ซึ่งพระพรตได้เฝ้ารักษาไว้ให้ตลอดเวลา 14 ปี พระรามได้ปูนบำเหน็จรางวัลแก่เหล่าวานร พญาวานร ทหารเอกดังนี้

หนุมานมีความดีความชอบในการสงครามมากมายโปรดให้เป็นพระยาอนูชิต ให้ครองเมืองอโยธยาครึ่งหนึ่ง แต่หนุมานไม่ยอมรับ พระรามจึงแผลงศรไปสร้างเมืองใหม่ให้ครอบครองชื่อว่า เมืองนพบุรี แต่คนไทยคิดวาคือ ลพบุรี

สุครีพ เป็นพระยาไวยวงศา ครองนครขีดจีน

องคต เป็นพระยาอินทรอนุภาพ อุปราชเมืองขีดจีน

ต่อมาถึงคราวเคราะห์แก่พระรามและนางสีดา คือนางยักษ์อาคูล ซึ่งมีความจงรักภักดีต่อทศกัณฐ์ได้ แปลงตนเป็นมนุษย์ เข้ามาสมัครเป็นนางกำนัลของนางสีดา พยายามหาทางแก้แค้นทศกัณฐ์ โดยชักจูงให้นางสีดาวาดภาพทศกัณฐ์ ซึ่งเมื่อวาดเสร็จแล้ว ก็ไม่สามารถลบออกได้ จนพระรามได้เข้ามาพบภาพทศกัณฐ์ ก็เกิดเข้าใจผิดคิดว่านางสีดามีจิตใจผูกพันอยู่กับทศกัณฐ์ แม่นางสีดาจะชี้แจงอย่างไรก็ไม่ฟัง จึงให้พระลักษมณ์นำนางสีดาไปตัดศีรษะ แต่พระลักษมณ์ก็ไม่สามารถฆ่านางได้ จึงปล่อยให้นางสีดาหนีเข้าป่าไป ในขณะนั้นนางสีดากำลังตั้งครรถ์อยู่ เมื่อนางสีดาไปอาศัยอยู่กับฤาษีวาลมิกิณี จนกระทั่งประสูติโอรสมีนามว่า พระมงกุฏ ต่อมาพระฤาษีได้ชุบกุมาร ซึ่งมีรูปร่างเหมือนพระมงกุฏและให้ชื่อว่าพระลบ วันหนึ่งสองกุมารได้ประลองแผลงศร มีเสียงกึกก้องกัมปนาทไปทั่วโลก พระรามได้ยินจึงเกิดสงสัยว่าจะมีกษัตริย์ผู้มีฤทธิ์เก่งกล้ามาทำหายตน จึงส่งม้าอุปการเพื่อพิสูจน์ว่า กษัตริย์เมืองใดกระด้างกระเดื่องต่อตน แต่ก็ไม่มีผู้ใดขัดขวางจนม้าอุปการจนไปถึงที่ซึ่งสองกุมารอยู่ กุมารทั้งสองหาได้เกรงกลัวไม่ตรงเข้าจับม้าอุปการขี่เล่น ทั้งยังจับหนุมานผู้คุมม้านั้นไปมัดและสักหน้าอีกด้วย หนุมานนำข่าวไปแจ้งแก่พระราม พระรามจึงได้ยกทัพมาปราบสองกุมาร แต่ในภายหลังต่างก็รู้ว่าเป็นพ่อลูกกัน เพราะต่างแผลงศรออกไปเป็นของกำนัลซึ่งกันและกัน พระรามจึงพาสองกุมารกลับเข้าเมืองอโยธยา แต่นางสีดายังไม่หายโกรธพระราม และไม่ยอมกลับคืนเมือง จนพระรามต้องออกอุบายว่า ตนเองได้ตายแล้ว นางสีดาจึงเข้ามา

เคารพศพ พระรามจึงออกมาจากโกศมาหานางสีดา นางสีดาจึงรีบหนีลงไปอาศัยเมืองบาดาล พระรามได้ตามลงไปจึงนอน โดยมีพระอิศวรช่วยไถ่เกลี้ย จนนางสีดากลายโกธรและกลับเสวยราชย์ร่วมกันสืบมา (ศิริพงษ์ พยอมนัย 2525, 14-16)

อุปนิสัย

1. เป็นผู้มีความเมตตา กรุณา

พระรามมีความเมตตา กรุณาต่อบุคคลต่างๆ โดยเฉพาะบุคคลที่อยู่ในฐานะต่ำกว่าตน ดังจะเห็นได้จากการไม่โกรธเคืองถือโทษต่อพฤติกรรมก้าวร้าวของผู้น้อย ตอนที่เห็นเด่นชัดที่สุดก็คือ ตอนที่พระรามพบหนุมานเป็นครั้งแรก หนุมานเกิดความสงสัย อยากจะรู้จักจึงแปลงกายเป็น “วานรน้อยเผือกผู้” ปีนขึ้นไปบนกิ่งไม้แล้วเคาะใบไม้โปรยลงมาใส่องค์พระราม ซึ่งบรรทมอยู่ใต้ร่มไม้แห่งนั้น พร้อมกับจួយเอาคันศรของพระลักษมณ์ไปนำวเล่น เป็นเหตุให้พระลักษมณ์โกรธ จึงปลุกพระรามแล้วพูดความให้ทราบ ฝ่ายพระรามเมื่омองเห็นลักษณะและพฤติกรรมของหนุมานในร่างของวานรน้อยแล้ว กลับมีความรู้สึกเมตตาดังความว่า

เมื่อนั้น	พระจักรีผู้ปรีชาหาญ
ได้ฟังอนุชาแจ้งการ	ผ่านฟ้าก็ทอดทศนา
เห็นวานรน้อยเผือกผู้	เด่นอยู่บนกิ่งพฤกษา
กลับมีพระทัยเมตตา	จึงตรัสบัญชาแก่พระลักษมณ์
อันว่าวานรตัวนี้	คู่อใจองทะนงศักดิ์
มีคุณทลชนเพชรประหลาดนัก	น่ารักเขี้ยวแก้วมาลัย
ท่วงทีมิใช่ลิงป่า	พระอนุชาเห็นหรือไม่
ชรอยจะมีฤทธิไกร	มันจึงทำได้ถึงเพียงนี้
	(รามเกียรติ์ 2507, 241-242)

จากข้อความดังกล่าว จะเห็นได้ว่าความกึ่งคะนองของวานรน้อย คือ หนุมาน ซึ่ง “คู่อใจองทะนงศักดิ์” นั้นไม่ได้ทำให้พระรามมีความโกรธเคืองแต่ประการใด กลับ

มีความเมตตา เนื่องมาจากความเป็นผู้รู้สังเกตในท่วงที และลักษณะที่เป็นคุณสมบัติของหนุมาน พระองค์จึงเกิดไมตรีจิตที่รักใคร่ เอ็นดูโดยมิได้ถือพระองค์ ลักษณะดังกล่าวนี้จึงทำให้พระรามได้หนุมานเป็นทหารเอก

ตอนสังหารพาลี พระรามได้ให้น้ำสรงสรแก่สุครีพเพื่อให้ไปปราบพาลี แต่สุครีพก็พ่ายแพ้แก่พาลี ทำให้สุครีพโกรธที่พระรามไม่ช่วยตน จึงกล่าววิเคียดพระรามว่า

ครั้นถึงจึงร้องฟ้องประกาศ	เหวษชาติโยคีชีป่า
เอ็งสิสร้างพรตภาวนา	เหตุใดมาทำดังนี้
เราโกรธกันรบก้นพี่น้อง	ใช้การของสองญาติ
มาพลอยเช่นฆ่าราวี	ทำดีแล้วฤาأيชีไพร
	(รามเกียรติ์ 2507, 262)

เหตุการณ์ในครั้งนี้พระรามได้เสนอทางเลือกแก่พาลี เพื่อเป็นการไว้ชีวิต เพียงแต่ “จะขอโลหิตสักกึ่งหยาด บูชาพระมาสเตอร์แสงสร” เพื่อลบล้างคำสัตย์ปฏิญาณที่พาลีเคยให้ไว้กับพระอิสวร โดยจะมีผลติดกาย “เท่าเส้นผมผ่าเจ็ดที” เท่านั้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าพาลีจะไม่ยินดียืต่อข้อเสนอของพระราม เพราะขัดตียะมานะของตน แต่การกระทำของพระรามครั้งนี้บ่งบอกถึงความเมตตากรุณา ส่งผลให้องคตโอรสของพาลีมีความสำนึก จงรักภักดีต่อพระองค์ เห็นได้จากการแก้ข้อกล่าวหาของทศกัณฐ์ที่ว่าตนเป็นลูกอกตัญญู นับถือฝ่ายพระรามผู้สังหารบิดาของตน โดยองคตชี้แจงว่า

เมื่อนั้น	องคตผู้ชาญชัยศรี
ได้ฟังจึงตอบอสุรี	อันองค์พระตรีภูวไนย
ใช้จะประสงค์จำนงมา	ฆ่าบิดาก็หาไม่
เหตุด้วยทำผิดติดตัวไว้	โทษใหญ่แต่ดึกดำบรรพ์
สาบานว่าให้ต้องสร	พระสี่กรธิดาขจรังสรรค์
พระองค์จะประทานชีวิต	แต่ให้มีสำคัญในกายา

หากบิตุเรศกูสูต่าย
จึงถวายฎีกากับพระอา

มิให้แผลพานกายเท่าเกศา
ในเบื้องบาทพระทรงธรรม
(รามเกียรติ์ 2507, 319)

จากการกระทำของพระรามที่มีต่อหนุมาน สุกริพ และพาลิดังกล่าวมานี้ ทำให้พระรามเกิดความเมตตากรุณา เนื่องมาจากจิตใจที่เป็นธรรมของพระราม ซึ่งประกอบไปด้วยความหนักแน่น อดทนต่อปฏิกิริยา ซึ่งแสดงถึงความไม่สุภาพของบุคคลทั้งสาม ตลอดจนการรู้จักควบคุมภาวะทางอารมณ์ที่ไม่พึงประสงค์ด้วยสติสัมปชัญญะ และเหตุผลของพระองค์เอง การประพฤติปฏิบัติของพระรามจึงเป็นลักษณะของผู้ที่มีความไม่โกรธ อีกทั้งยังเป็นแบบอย่างในการใช้ความอ่อนโยน ทั้งทางกาย วาจา ใจ เพื่อลดความกระด้างทางจิตใจและการกระทำของบุคคลทั้งสาม ซึ่งมีอิทธิพลต่อการสร้างสัมพันธไมตรี ส่งผลให้พระรามมีทหารผู้จงรักภักดีเป็นกำลังสำคัญของกองทัพมาโดยตลอด (ฉฐุรินทร์ โพธิ์ศิริ 2542, 56-58)

นอกจากนี้ตอนที่พิจารณาโทษนางเบญจกาย พิเภกได้ทูลให้ตัดศีรษะเสียประจาน ซึ่งมีความผิดในฐานะที่เป็นคนของฝ่ายศัตรู ทั้งๆที่นางมีความสัมพันธ์เป็นบุตรของพิเภกเอง ดังความว่า

บัดนั้น	พิเภกผู้มีอัชฌาสัย
ก้มเกล้ารับสั่งฎวไนย	อาลัยถึงราชธิดา
แต่ความโกรธความแค้นเหลือแค้น	ให้แน่นอกตันใจยักษา
จึงทูลสนองพระบัญชา	ถึงเป็นบุตรข้าอสุรี
แต่ซึ่งตัวมันอุบาย	แปลงกายเป็นพระมเหสี
ทำดาบมาลงพระจักรี	โทษนี้ถึงสิ้นชีวิต
ขอบให้ตัดเศียรเสียประจาน	จึงควรกับการที่มันผิด
อันหมู่พาลาปิจามิตร	ทศทิศจะเกรงพระเดช

(รามเกียรติ์ 2507, 199-200)

การกระทำของพระรามดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความเมตตา กรุณา พระรามได้ให้อิสราภาพแก่นางเบญกาย ซึ่งอยู่ในฐานะเชลยศึก จัดว่าเป็นการให้อภัยเช่นเดียวกับกรณีของพาลีที่พระรามมีความเมตตา เปิดโอกาสให้พาลีได้เลือกหนทางปฏิบัติ เพื่อไว้ชีวิตพาลีให้คงอยู่ต่อไป

2. เป็นผู้มีความสามารถทางการใช้ภาษา

การเป็นผู้มีปรีชาญาณเป็นลักษณะที่น่าสนใจอย่างมาก พระรามเป็นตัวละครที่มีความสามารถทางการใช้ภาษาพูดเป็นอย่างยิ่ง และใช้ภาษาได้อย่างที่เรียกว่า “เป็นนายเหนือภาษา” อีกด้วย ไม่เพียงแต่ปรีชาญาณเท่านั้น หากแต่พระรามมีความสามารถใช้ภาษาเหน็บแนมและกล่าวตู่ได้ดียิ่งด้วย เช่น ตอนที่พระรามกล่าวตู่เตียนนางสำนักราชอย่างเจ็บแสบที่กระทำตนไม่เหมาะสมกับที่เป็นหญิง ดังความว่า

เมื่อนั้น	พระหริรักษ์จักรแก้วนาคา
ได้ฟังจึงตอบว่า	ว่าไยจะนี้ไม่มีอาย
นี่เนื้อแพศยาทรลักษณ์	อัปลักษณ์กว่าหญิงทั้งหลาย
มายักเข้าเข้าชิงกระแหงชาย	อี่แสนร้ายมารยาอาธรรม์
เร่งเร็วมีงกลับไป	หาไม่จะม้วยอาสัจ
ตรัสแล้วเสด็จจรจรัล	ไปยังอารัญญฤ
	(รามเกียรติ์ 2507, 116)

หรือตอนที่เหน็บแนมนางสีดา เมื่อครั้งที่นางสีดากลับจากลังกา จนทำให้นางสีดาต้องลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตน ดังความว่า

คิดแล้วจึงมีพจนารถ	เอือนโอรุ์ประภาษปราศรัย
ดูก่อนอัครเรศอรไท	พี่ได้ยากสู้ติดตามมา
ข้ามมหาสาครกว้างลึก	มาทำศึกล้างเหล่ายักษ์
มิได้อาลัยแก่ชีวา	เพราะเสน่หาเจ้าผู้เดียวดาย

วันนี้ได้เห็นนงลักษณ์	ผิวพัศตร์ดั่งเดือนจรัสฉาย
ฝ่ายพี่ทุกข์ร้อนลำบากกาย	เจ้ามาอยู่สบายหลายปี
ยังได้สมบัติพิสดาน	ของประทานพระยายักษ์
ซึ่งวิเศษเลิศล้ำราตรี	ขอพี่ชมบ้างเป็นขวัญตา
	(รามเกียรติ์ 2507, 98-99)

การเป็นผู้มีปียวาจาทำให้พระรามประสบความสำเร็จในฐานะที่เป็นจอมทัพ ดังจะเห็นได้ว่าพระรามจะพูดจาอ่อนหวานกับข้าทหารอยู่เสมอ เช่นตอนที่หนุมานถวายเคียรบรรลัยกัลป พระรามก็แสดงความชื่นชมในผลงานของหนุมานที่ได้กระทำคุณประโยชน์ครั้งนี้ ดังความว่า

มิเสียแรงเป็นลูกพระพาย	แยกค่ายปรีชาคล้าหาญ
ใช้ไหนก็ได้ราชการ	ความชอบของท่านนี้มากนัก
ถึงจะได้สมบัติทั้งแผ่นดิน	เป็นปิ่นไพร่ฟ้าอาณาจักร
ก็ไม่เท่าบำเหน็จที่จงรัก	สงครามฆ่ายักษ์แต่ดั้นมา
	(รามเกียรติ์ 2507, 301)

การกล่าวชมของพระรามข้างต้น ทำให้ผู้ถูกชม ซึ่งในที่นี้คือหนุมานรู้สึกภาคภูมิใจในชาติตระกูลของตนเอง และทำให้ผู้ถูกชมภูมิใจในผลงานของตนด้วย อันจะทำให้หนุมานเกิดความภูมิใจในการเป็นข้าทหารของตน ปียวาจาจึงเป็นวาทะที่ผูกใจข้าทหารอย่างหนุมานได้อีกด้วย

นอกจากตัวอย่างข้างต้นแล้ว ในตอนต่างๆ ล้วนแสดงให้เห็นว่าพระรามเป็นผู้มีปียวาจาอย่างยิ่ง และก็มีความสามารถทางการใช้ภาษาได้สอดคล้องกับอารมณ์ กาลเทศะ และบุคคลอีกด้วย (ภิญโญ กองทอง และสุวิมล โกศลกาญจน์ 2543, 88-90)

3. เป็นผู้รักษาความสัตย์

พระรามกำเนิดอยู่ในวงศ์ตระกูลของชนดี เป็นผู้ยึดมั่นความสัตย์ ทำให้พระองค์เป็นแบบอย่างที่ดี ซึ่งนอกจากความสัตย์ที่พระองค์มีต่อบุคคลอื่น และยึดมั่นเป็นคุณธรรมประจำใจแล้ว พระองค์ยังรักษาความสัตย์ของบุคคลอื่นด้วย ดังตอนที่ท้าวทศรถผู้เป็นพระบิดาได้ให้สัจจะกับนางไภยเกษีผู้เป็นมเหสีพระองค์หนึ่งไว้ว่า ถ้าต้องการสิ่งใดก็ขอให้กราบทูล และจะทรงพระราชทานตามที่นางขอ เพื่อตอบแทนคราวที่พระองค์รบกับปทูตทันตยักษ์ แล้วนางไภยเกษีใช้แขนสอดเข้าไปแทนเพลารถที่หักลง ทำให้สงครามในครั้งนั้น ท้าวทศรถได้รับชัยชนะ เมื่อนางไภยเกษีได้ขอราชบัลลังก์ให้พระพรต พระราชโอรสของนาง และขอให้เนรเทศพระรามไปทรงเพศเป็นนักบวชอยู่ในป่าเป็นเวลา 14 ปี ซึ่งพระรามยินดียรับชะตากรรมที่เกิดขึ้นตามที่พระบิดาให้สัญญาไว้กับนางไภยเกษี ดังจะเห็นได้จากคำพูดที่พระรามกล่าวกับนางค่อมกัจจิ เมื่อตอนที่นางค่อมกัจจิเอาผ้าเปลือกไม้การองไปให้พระรามถึงในห้องว่า

อันสัตย์พระบิดุรงค์ทรงชัย

ญนี้มีให้เสียธรรม

(รามเกียรติ์ 2507, 279)

และได้ตรัสกับพระลักษมณ์ถึงความว่า

ตัวพี่จะช่วยบำรุงสัตย์

ไม่ควรรักสมบัติพิสดาน

ถ้าบิดาเสียสัตย์ปฏิญาณ

จะได้ประมาณในแดนไตร

ฝ่ายเขาเขาทำก็ตามที

จะมีใครว่าดีก็หาไม่

เรารักษาสรรพ์ให้มั่นไว้

จึงจะเป็นเกียรติไปในโลกา

(รามเกียรติ์ 2507, 283)

ข้อความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่าพระรามรักษาความสัตย์ของพระบิดาไว้ ซึ่งนอกจากจะทำให้เห็นถึงคุณธรรมในด้านความสัตย์ของพระรามแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูของพระรามอีกด้วย นอกจากนี้ฤาษีวชิษฐ์และฤาษีสวามิตร ผู้เป็นอาจารย์

ยังเปรียบเทียบมั่นคงในความสัมพันธ์ของพระรามว่าเหมือนเหล็กเพชรลิจิตแผ่นผา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงรอยจารึกที่ยากจะลบเลือน ดังความว่า

ดั่งหนึ่งเขาพระเมรุมาศ

ต้องเวรมีพวดไม่หวนคเณศ

(รามเกียรติ์ 2507, 15)

การกล่าวเปรียบว่าเหมือนเขาพระเมรุนี้ ตามคติของไทยแล้วถือว่าเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางของโลก ซึ่งมีความมั่นคงแข็งแรงมาก ย่อมแสดงให้เห็นถึงการเชิดชูคุณธรรมความสัมพันธ์ของพระรามเป็นอย่างมาก (ภิญโญ กองทอง และสุวิมล โกศลกาญจน์ 2543, 87-88)

4. เป็นผู้เห็นแก่ความสุขของผู้อื่นมากกว่าตนเอง

พฤติกรรมในเรื่องนี้จะเห็นได้จากตอนที่พระรามจะถูกเนรเทศออกจากเมืองนางสีดาและพระลักษมณ์จะขอติดตามพระรามไป แต่พระรามก็ทรงห้ามไว้ เพราะเห็นว่าการออกเดินทางนั้นมีแต่ความยากลำบาก ดังที่ได้กล่าวกับนางสีดาว่า

ซึ่งเจ้าจงจะตามพี่ไป

จะลำบากยากใจแสนทวี

อันในหิมเวศราวป่า

ล้วนโคมครมราญฤดี

ฝูงสัตว์จตุบาทพยัคฆ์

แรดร้ายราชสีห์สาธารณ์

หนทางค้ำเนินนั้นเดินยาก

แสนลำบากข้ามห้วยเหวละหาน

สารพัดเป็นที่กัณดาร

เขาวมาลย์จงอยู่ในบุรี

(รามเกียรติ์ 2507, 287)

หรือแม้แต่ข้าราชการบริวารและราษฎรที่ไม่อยากให้พระรามไปอยู่ป่า ต่างก็ร่ำไห้ พระรามก็ปลอบราษฎรเหล่านั้น ดังความว่า

ท่านจงค่อยอยู่ให้สุข

อย่าแสนทุกข์เศร้าโศกนัสสา

อันเกิดมาในไตรโลกา

ย่อมเป็นที่อนิจจาเหมือนกัน
(รามเกียรติ์ 2507, 293)

คำแปลใจดังกล่าวนอกจากจะแสดงให้เห็นว่าพระรามเข้าใจถึงความทุกข์ที่พระองค์ได้รับ และพร้อมจะเผชิญกับความทุกข์นั้นแล้ว ยังชี้ให้เห็นว่าพระรามเห็นความสุขของคนอื่นเหนือกว่าความทุกข์ของตน ไม่อยากให้ใครต้องมาลำบากร่วมกับตน (ภิญโญ กองทอง และสุวิมล โกศลกาญจน์ 2543, 96-97)

5. เป็นผู้มีความรอบคอบ

ในตอนที่พระรามพิจารณาและรับพิเภกเข้ามาเป็นข้าราชการบริพารของพระองค์ ถึงแม้ว่าพิเภกจะมีศักดิ์เป็นอนุชาของทศกัณฐ์ผู้เป็นศัตรูคู่ศิกของพระองค์ พระองค์ทรงรับไว้หลังจากได้ปรึกษาหารือกับพญาวานรต่างๆ จนได้รับความเห็นชอบแล้ว (รามเกียรติ์ 2507, 136-137) แสดงว่าทรงมีความรอบคอบ ไม่ทรงกระทำสิ่งใดโดยพลการ ทรงปรึกษาและรับฟังความคิดเห็นจากบุคคลรอบข้าง แล้วจึงนำมาปฏิบัติ เป็นการยอมรับสติปัญญาของข้าทูลหาเร่ยิ่ง ซึ่งเป็นผู้ที่ค้ำค้ำกว่าตน ไม่ใช่อำนาจและความคิดของพระองค์กระทำตามอำเภอใจของตนแต่เพียงผู้เดียว และทรงมีน้ำพระทัยที่จะช่วยเหลือผู้สุจริตและไม่ได้รับความเป็นธรรม โดยที่พิเภกได้ถูกขับออกจากกรุงลงกา ดังที่ได้ทูลต่อพระรามมีความว่า

ทศพัคตร์ไม่ตั้งอยู่ในธรรม
ฝืนร้ายทำนายนตามตำรา
ให้ส่งนางสีดาวรรณา
กลับกริ้วโกธราจะมาตี
ตัวข้าไม่มีที่พึ่ง
ทั้งไม่มีกำลังฤทธิไกร
จึงตั้งใจมาเป็นข้าบาท
ไปกว่าจะสิ้นชีวา

โมหันต์ทูลจรีตัจจา
ว่าจะสิ้นชีพชีวิ
มาถวายเบื่องบาทบทศรี
ริบราชย์ขับหนีจากเวียงชัย
ซึ่งจะช่วยชีวิตไว้ได้
รู้แต่ใครเพทโหรา
พระตรีภูวนาถนาถา
ผ่านฟ้าจงโปรดปราณี
(รามเกียรติ์ 2507, 135)

บทบาทที่สังคมคาดหวัง

บทบาทของบุคคลเกี่ยวข้องกับสิทธิและหน้าที่ตามสถานภาพ เมื่อบุคคลอยู่ในสถานภาพหนึ่ง ก็จะมีสิทธิและหน้าที่อย่างหนึ่ง เมื่อสมาชิกอยู่ในอีกสถานภาพหนึ่ง สิทธิและหน้าที่ก็จะเปลี่ยนแปลงไป สิทธิและหน้าที่เหล่านี้ทำให้สังคมคาดหวังว่าสมาชิกจะปฏิบัติหรือได้รับการปฏิบัติอย่างเหมาะสมตามสถานภาพของตน บทบาทที่สังคมคาดหวังในสังคมนามเกียรติศึกษาได้จากการเรียกร้องให้สมาชิกแสดงบทบาทการชมเชยหรือต่อว่าสมาชิกที่แสดงและไม่แสดงบทบาท และการสัญญาว่าจะแสดงบทบาท

บทบาทสำคัญที่สมาชิกในสังคมนามเกียรติคาดหวังต่อพระราม ได้แก่

1. บทบาทตามสถานภาพทางสังคม

ความคาดหวังของสังคมต่อพระรามที่ปรากฏ คือ ความคาดหวังให้พระรามในฐานะที่เป็นพระนารายณ์อวตารมาปราบทศกัณฐ์ ดังที่เทพารักษ์ได้กล่าวกับพระรามให้เดินป่าว่า “พระรามคือองค์พระนาค เสด็จจากกระเบื้องสมุทรใหญ่ หวังจะปราบอธรรมทั้งแดนไตร ชอบให้ทำตามนิมนต์มา” (รามเกียรติ์เล่ม 3, 29) เป็นต้น และพระรามในฐานะที่เป็นพระนารายณ์อวตารก็คาดหวังว่าตนจะได้รับค่านิยมจากสมาชิกของสังคม เช่น สารที่มีไปถึงท้าวมหาชมพู ความว่า

ราชสารพระบรมจักริศ	องค์พระอิศภาพทรงสังข์
เอากุชงค์เป็นอาสน์บัลลังก์	ยังกระเบื้องสมุทรคงคา
ฝูงทวยเทพศอมรินทร์	พรหมินทร์นักสิทธิ์ทุกทิศา
ประชุมเชิญให้ไวภูณัฐมา	ในวงศ์มหาจักรพรรดิ
ทรงนามพระรามรามศ	โลกศมกล้ำดั่งเงาฉัตร
เสด็จยังกันธมาทนต์ศิริรัตน์	จะไปล้างอาสัถย์ในลงกา
บัดนี้จะประชุมโยธี	จึงมีสารศรีให้หา
องค์ท้าวชมพูเจ้าพารา	ไปเฝ้าบาทาพระภูธร
	(รามเกียรติ์ 2507, 306)

2. บทบาทตามสถานภาพทางการเมือง

ในฐานะกษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ พระรามคาดหวังว่าจะได้รับความอ่อนน้อมจากกษัตริย์อื่น ดังจะเห็นจากการปล่อยม้าอุปการ เพื่อเรียกร้องให้แสดงความจงรักภักดี และกษัตริย์อื่นๆก็คาดหวังว่าพระรามจะให้ความคุ้มครองดูแลเมืองของตน จึงพากันถวายบรรณาการแก่พระราม เพื่อขอความคุ้มครอง

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าบทบาทที่สังคมคาดหวังนั้นสอดคล้องกับบรรทัดฐานของสังคม ดังนั้นการปฏิบัติตามบทบาทที่สังคมคาดหวังจึงเป็นการปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคม

บทบาทที่เป็นจริง

บทบาทตามสถานภาพต่างๆที่สังคมคาดหวังว่าสมาชิกจะปฏิบัตินั้น ปรากฏในความเป็นจริงแล้วอาจจะมีทั้งการปฏิบัติและไม่ปฏิบัติก็ได้

1. บทบาทตามสถานภาพทางสังคม

สถานภาพที่พระรามมักนำมากล่าวอ้างก็คือ การเป็นพระเจ้า ซึ่งเป็นนารายณ์อวตารลงมาเพื่อปราบอธรรม เช่น ในตอนที่พระรามกล่าวกับพาลีว่า “ดูก่อนพระยาพาลี เราคือนารายณ์อวตาร ลงมาสังหารยักษ์ ชื่อว่าพระรามจักรี ไม่มีอิจฉาธรรม” (รามเกียรติ์ 2507, 262) และอ้างในสารถึงทศกัณฐ์ว่า

ราชสารสมเด็จพระหริวงค์	ผทรงครุฑราชปีกษา
เอาพระยานันตนาคร	มาเป็นบัลลังก์อลงกรณ์
สถิตย์กระเฌียรชลธาร	แทบเชิงจักรวาลสิงขร
ถาญีเทววิชาธร	สโมสรแซ่ซ้องบังคมคัล
ประชุมเชิญเสด็จไวกุณฐ์	ยังประยูรจักรพรรดิรังสรรค์
มาล้างอสุราอาธรรม์	ที่มันเป็นเถียนแผ่นดิน
ทรงนามสมเด็จพระรามศ	มงกุฎเศไตรภพจบสิ้น
	(รามเกียรติ์ 2507, 312-313)

นอกจากนี้พระรามยังอ้างถึงความเป็นเครือญาติ หรือวงศ์สกุล ดังความว่า “ทรงนามสมเด็จพระรามศ มงกุฎยศไตรภพบดินทร์ หน่อท้าวทศรถภูมินทร์ เป็นปิ่นทวารดี” (รามเกียรติ์ 2507, 313) โดยนัยนี้ก็ทูลกลับไฉนราฟถึงพระรามและพระลักษมณ์ว่า “ด้วยลักษณรามพี่น้องสององค์ สุริยวงศ์ทศรถมหาศาล นัคคองค์ท้าวอัชบาล ซึ่งผ่าน กรุงศรีอยุธยา” (รามเกียรติ์ 2507, 346)

2. บทบาทตามสถานภาพทางการเมือง

สถานภาพทางการเมือง คือ สถานภาพของสมาชิกในการเข้าร่วมในกระบวนการปกครอง เช่น พระรามมีสถานภาพเป็นผู้ปกครองเมื่อขึ้นครองราชย์ปกครองกรุงอโยธยา และต่อมาก็มีสถานภาพเป็นผู้นำของกษัตริย์ทั้งหลาย ซึ่งพระรามอ้างถึงสถานภาพทางการเมืองของพระองค์ไว้ว่า “พระองค์วงศ์จักรพรรดิ เกศกษัตริย์ทั่วทวีปทั้งสิ้น” (รามเกียรติ์ 2507, 164)

ดังนั้นพระรามจึงเป็นผู้ที่มีสถานภาพทางการเมืองสูงและมีการปฏิบัติตามบทบาทของพระองค์ ดังที่พระองค์ส่งหนุมานไปช่วยพิเภกพร้อมกับท้าวมหาบาล เมื่อท้าวมหาบาลยกทัพมาประชิดลγκα ส่งพระพรตมารบชิงเมืองคืนให้พิเภกที่ถูกถอดถอนจากตำแหน่งกษัตริย์ และส่วนกษัตริย์อื่นๆก็แสดงความอ่อนน้อมต่อพระรามด้วยความจงรักภักดี แม้ว่ากษัตริย์ส่วนใหญ่จะดูแลบ้านเมืองให้มีความสุข และประชาชนมีความสุข เป็นอยู่ที่ดีได้